

Біла Церква у житті та творчості Т.Г.Шевченка

Біла Церква та околиці

Географія мандрів поета Україною під час перших та других відвідин батьківщини велика. Ще в березні 1840 року він писав братові Микиті:

Автопортрет Т. Шевченко 1845 рік.

Папір, олівець Написаний в селі

«Може я літом приїду побачиться коли матиму час»... У грудні 1845 р. він став співробітником Київської археографічної комісії, створеної у 1843 році при канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора з метою збору та видання історико-документальних матеріалів про цей край.

За завданням комісії Шевченко змалював архітектурні та археологічні пам'ятники України, збирав фольклорно-етнографічний матеріал.

Багато цікавого у творчості поета пов'язано з територією нинішньої Київщини. У липні – серпні 1846 він брав участь в археологічній експедиції, яку очолював професор М. Іванишин. Експедиція розкопувала могили Перепет (Переп'ятиха) поблизу Фастова. Тарас Григорович зустрічався з місцевими селянами, які працювали на розкопках розпитував про їхнє життя, малював їх у своєму альбомі. Записував від селян і народні пісні, наприклад «Ой за пана Браницького».

Дмитро Красицький, онучатий племінник Шевченка, писав, що коли Тарас був козачком пана Енгельгарда - родича Браницьких, по до-
розі до Вільно заїжджали до Білої Церкви. Володарка містеч-

ка Олександра Браницькі показала гостям свій маєток, парк „Олександрію”. Тарас, дивився зачарованими очима на всю цю красу - стави, мармурові статуї, доріжки, посипані черепашником з якогось далекого моря. Страшно було ступати на землю. Камінці менш кололи босі ноги, ніж кололо серце Тараса. Тоді вродливому юнакові Олександрійський парк здавався раєм.

Одного разу, коли на розкопках був вихідний день, пише Д. Красицький, Шевченко вирушив у подорож - ще раз подивитися чудову „Олександрію”. Замислившись, він ішов шляхом, коли побачив хлопчика, який прямував з Києва до свого дядька, що служив у Браницьких у парку водолазом. Дорога до Білої Церкви довга - прийшли аж під вечір. Шевченко заночував у готелі ямського двору, де нині встановлено меморіальну дошку. Вранці Тарас пішов дивитись місто, побував у парку. Багато змін відбулося за ці роки. Чарівні пейзажі стали ще кращими. Він не втримався, щоб не змалювати їх. Шевченко бачив викопані кріпаками ставки, зроблені їх руками водоспади, архітектурні споруди, острів на Росі, що служив для розваг магнатів. У шелесті вікових дубів відчувався Шевченкові стогін тисяч поневолених... Залишилось дев'ять малюнків Шевченка, багато етюдів цього періоду.

Шевченко створює серію начерків, на яких зображено людей, що працювали на розкопках, окремі селянські типи.

Кашовари. Начерк, Олівець. 17,5 x 26,9 [1846].

Подібний сюжет - «Коло каші». Зроблено під час розкопок могили Переп'ят на Фастівщині. Переп'ят, Переп'ятиха, Перепетівка - кургани VI ст. до н. е. між селами Мар'янівка Васильківського та Фастівець Фастівського районів Київської області; визначні пам'ятки лісостепоного населення, яке жило на території сучасної України за скіфських часів. Кургани досліджувались у 1845-46 рр., Т.Г. Шевченко залучався до розкопок як художник. Там ним записано кілька народних пісень, зокрема про С. Палія та М. Швачку.

Коло каші. Папір, олівець (14,9 x 22,8). 1846.

Праворуч внизу чорнилом напис: *коло каші*.

На звороті - «Пейзаж».

На малюнку зображено епізод з побуту селян, які працювали на розкопках могили Переп'ят у Васильківському повіті Київської губернії (нині Фастівський район Київської області).

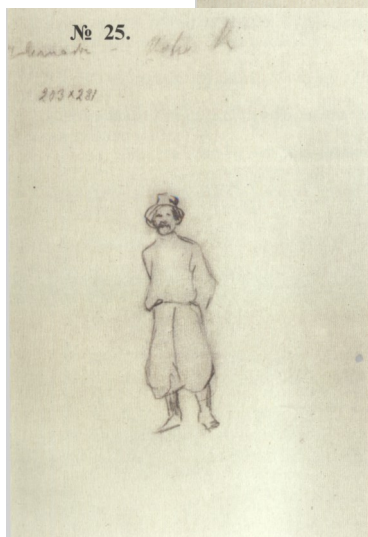
Пейзаж. Начерк. Папір, олівець (14,9 x 22,8). [УІІ- УІІІ. 1846].

Зроблений на звороті малюнка «Коло каші».

№ 24.

Вгорі - Парубок з люлькою, голова селянина та хлопець з граблями. Начерки. Папір, олівець. (20,3 x 28. 1846.

Малюнки зроблено під час розкопок могили Переп'ят. Знаходиться в Національному музеї Т.Г. Шевченка АН України.

Ліворуч - Селянин у брилі. Начерк. Папір, олівець (20,3 x 28). 1846.

Репродукується фрагмент аркуша. Цей малюнок зроблено на звороті аркуша з малюнком «Парубок з люлькою, голова селянина та хлопець з граблями». Малюнок зроблено під час розкопок могили Переп'ят..

Постаті селян. Начерки. Папір, олівець.

Малюнки зроблено під час розкопок могили Переп'ят.
Робота знаходиться в Національному музеї Т.Г. Шевченка АН
України.

Вгорі - Гурт селян та інші начерки. Папір, олівець. (24 x 31,8). 18461
Зліва внизу олівцем напис: Гурт селян.

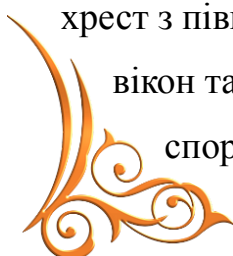
Невідоме зображення старовинної білоцерківської церкви св. Миколая

В Інституті рукопису НБУ зберігається малюнок під назвою "Вид церкви, побудованої Мазепою в Белой Церкві (она осталась неоконченною)". Археографічна довідка датує це 1830, 1831 — 1840 і приписує Жемчужникову.

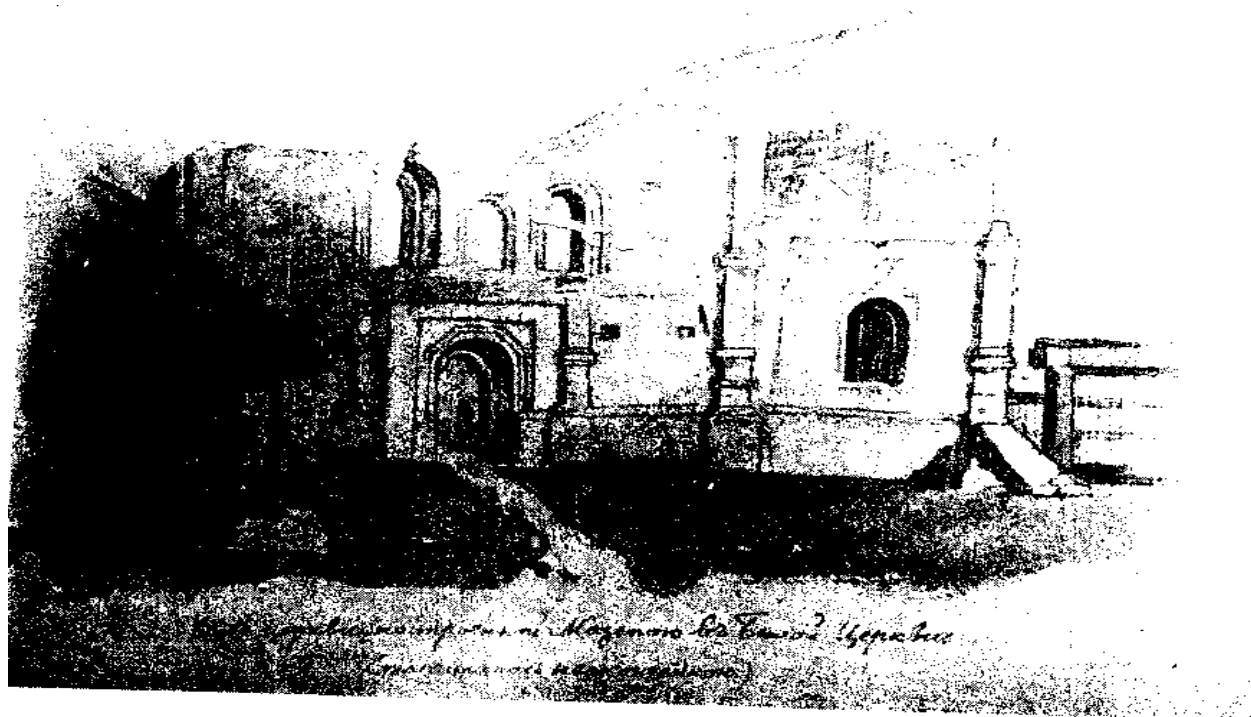
На малюнку бачимо старовинні кам'яні мури без бань та суцільного даху. Посеред споруди зображені вхід та три вікна над ним, а праворуч, частково на мурах, а частково на дерев'яних стовпах міститься невеликий дерев'яний дах на чотири схили, над яким видно металевий рівносторонній

хрест з півмісяцем різьками догори в нижній частині. Арочна форма

вікон та входу, декор псевдоколон свідчить про належність церковної споруди до доби бароко. В лівому куті малюнка на першому плані зображено фрагмент дерев'яної хати під солом'яним дахом.

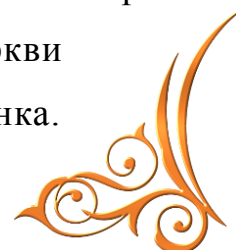
У правому куті малюнку на задньому плані зображено тин та фрагмент споруди, яка може бути в'їзною брамою — видно стовп та фрагмент товстої перекладини. Стан зображеної споруди можна оцінити як занедбаний. Про це свідчить похилений хрест, вже частково поруйнований дерев'яний дах, тріщини на мурах. З іншого боку, добрий стан хати, тину, брами, добре протоптана стежка крізь мури свідчить про те, що навколо вирувало життя.

Щодо цього зображення постає кілька питань. По-перше, чи відповідає зображення підпису? По-друге, чи відповідає зображення наявному датуванню малюнка? По-третє, чи дійсно цей малюнок належить Жемчужникову?

Білоцерківські науковці Є. Чернецький та О. Пшонковський провели дослідження і вважають, що підпис під малюнком цілком відповідає зображенню.

Археографічне датування малюнка — “1830, 1831 — 1840” є неточним і, можливо, було зроблене значно пізніше на підставі вторинних ознак. Маючи досить точні відомості про історію церкви св. Миколая в XIX ст., вони дали вужче датування малюнка. На малюнку бачимо напівзруйнований дерев'яний дах та хрест, що похилився.

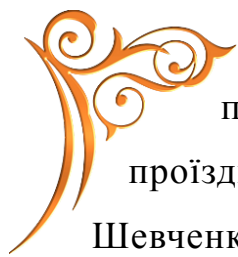
Очевидно, що такий стан церква могла мати вже після 1839 року, коли вона не діяла, а богослужіння було перенесене до соборної церкви Преображення Господнього. З мурів, які стояли просто неба, без даху та накриття, на малюнку бачимо лише фасадну частину. Якраз за приділом св. Миколая розташовувалася на мурах дерев'яна дзвіниця, її розібрали разом з мурами в 1842 році. На малюнку ми не бачимо ніяких ознак дзвіниці, через фасадні вікна видно лише небо. Очевидно, більшої частини мурів уже не існувало. Крім того, позиція, яку обрав автор малюнка, може свідчити про намагання максимально відтворити образ старовинних мурів, затуливши дерев'яною хатою пустий майдан, що залишився після їх розбирання. Коли б мури ще існували на момент створення малюнка, його автор напевно обрав би іншу позицію, яка б дозволила показати весь фасад. Разом з цим, хата, зображення якої дозволяє оцінити висоту мурів, все одно потрапляла б до малюнка.

Отже, малюнок зроблений не раніше 1842 року, проте й не набагато пізніше, бо фасадна частина ще не розібрана.

І авторство, подане в археографічному описі пам'ятки, виглядає сумнівним. Очевидно, йдеться про Льва Михайловича Жемчужникова (1828-1912). Енциклопедії повідомляють, що він, працюючи над продовженням “Живописной Украины» Тараса Шевченка, був на Україні з 1852 року, коли церква св Микопая в старовинному вигляді вже не існувала. Крім того, останні роки існування старовинних миколаївських мурів припадають на дитячі роки Жемчужникова. Отже, він не міг бути автором малюнка. Більш вірогідним виглядає припущення, що малюнок належить Тарасу Шевченку. Дійсно, він поодорожував Україною в 1843 році, коли принаймні частина Миколаївських мурів могла існувати. Відомо, що після приїзду на Україну весною

1843 року Тарас Шевченко відвідав Київ, Яготин, Качанівку, Кирилівку, Березань, землі

Запорозької Січі й повернувся до Санкт-Петербурга на початку 1844 року. Їдучи з Києва до Кирилівки, він міг проїздити через Білу Церкву. Малюнок миколаївських мурів

Шевченко міг передати Жемчужникову, коли останній ще за життя поета і художника взявся за продовження “Живописной Украины”, й саме цим можна пояснити твердження археографічного опису.

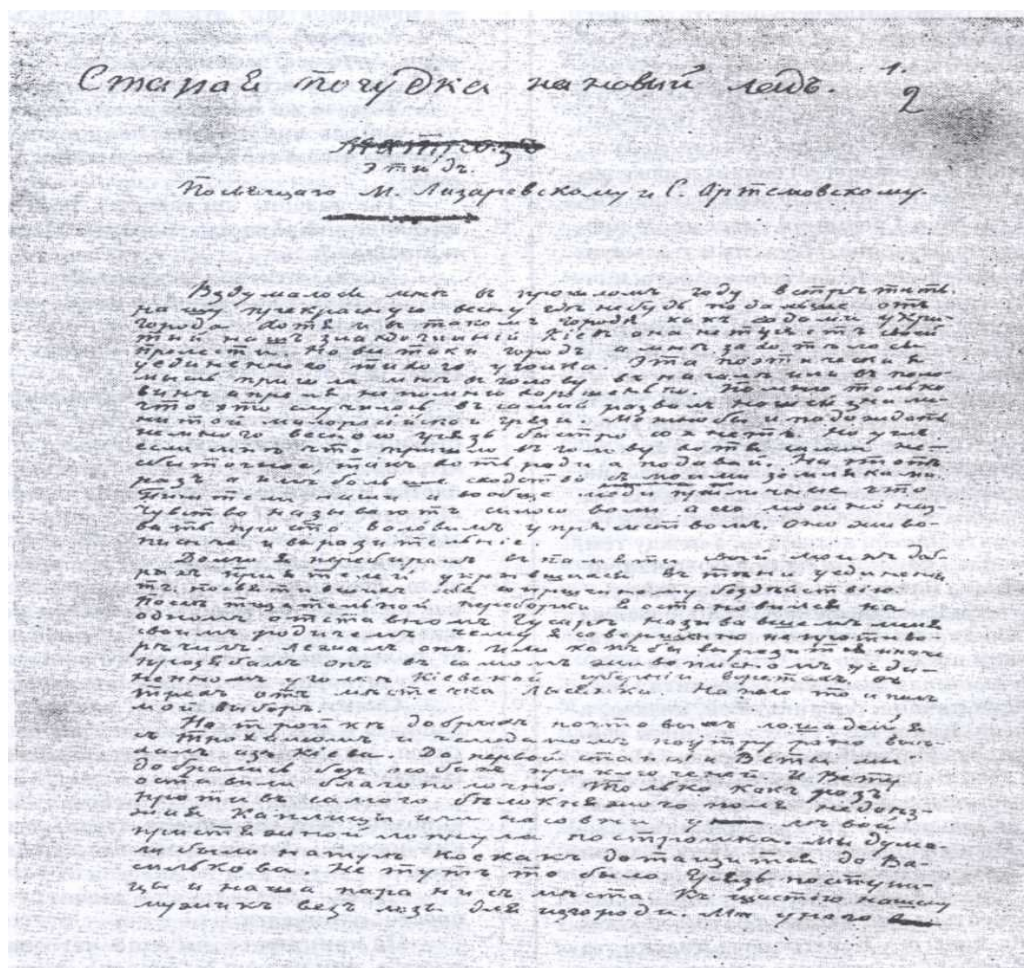
Отже, саме тому білоцерківські науковці вважають, що Лев Жемчужников не міг бути автором малюнка старовинних миколаївських мурів, натомість припускають, що його малюнок належить Тарасові Шевченку

Враження про Білу Церкву у літературній творчості

Свої враження про Білу Церкву Шевченко: описав у творі „Прогулка с удовольствием и не без морали”. Написана російською мовою повість – останній прозовий твір Т. Шевченка, яку він підписав псевдонімом «К. Дармограй». Повість особливо цінна тим, що автор у розповіді від першої особи описує цікаві подробиці своєї подорожі через міста і села нинішньої Київської області. Особливо багато місця відведено його перебуванню у Білій Церкві. Часто у публікаціях можна прочитати, що Тарас Григорович побачив «сіре брудне містечко з невеликими хатками». Але текстуально це не так. Шевченко пише: «В Белую Церковь приехали мы уже ночью». Спочатку думали переночувати на поштової станції, але не виявилось вільної кімнати, тому довелося прямувати ще «с добрую версту» до трактиру. І саме тут автор ділиться своїми враженнями, але не про місто, а про «жидовский трактир со всеми его грязными подробностями », у якому зустріли поета справді не гостинно. Але є і приємні враження. Серед галантерейних дрібниць у трактірі він побачив книгу. Це була «Украинская поэзия»- Н. Падурі, яку поет прочитав, поки його не поспішали пригощати чаєм. А далі у Шевченка проявляється азарт як у гравця. На похвалання фактора «всё зараз для пана достать могу»,

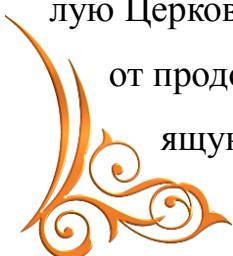

Шевченко замовляє рідкісний і дорогий «английський портер под названием Браунстут Берклея Перкенс и компания», який йому відразу подають. А коли від того ж фактора дізнається, що у місті немає аптеки, книжкової крамниці, знову провокаційно просить “достать новую нерозрезаную книгу” і отримує аж дві, одна з яких “Морской сборник” № 1, 1855 року.

Автограф першої сторінки російськомовної повісті «Матрос, или Старая погулка на новый лад». Після доопрацювань вона стане відомою читачеві під назвою: «Прогулка с удовольствием и не без морали».

Далі він пише: «На другой день, очень нерано мы оставили Белую Церковь. Дорога была по-вчерашнему скверная, если не хуже: от продолжительного дождя густая грязь превратилась в настоящую кашу... Дорога, впрочем, меня мало беспокоила, я ее почти не замечал... »

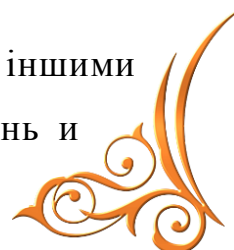
Картину “Марія” теж включаємо в число творів Шевченка, пов’язаних з Білою Церквою.

Жанр цієї ілюстрації більш точно можна визначити як «малюнок за мотивами....»

Шевченко в акварельній композиції застосовує і бронзу. Датується робота 1840 роком, тобто це час його навчання в Петербурзі в Імператорській Академії мистецтв.

В літературі ми можемо зустріти цю роботу й під іншими назвами чи навіть датами. Так у С.Є. Раєвського (Жизнь и творчество Тараса Шевченко, Харьков, 1939 г.) ,

Ленинград (1940) - під назвою «Сон Марии».

Окремі елементи оформлення інтер'єру і реквізити, зображені в цьому творі, використані також у роботах «Жінка в постелі» (1839-1840), «Натурщиця» (1840) та в одній з ілюстрацій до «Історії Суворова» («Король Людовік XVIII вітає Суворова в Мітаві перед походом в Італію»).

Сюжет картини справді пов'язаний з перебуванням Марії – Мотрі Кочубей на Білоцерківщині у володіннях свого хрещеного батька І. Мазепи, котрого, незважаючи на велику різницю у віці, гаряче покохала. За фантазією Пушкіна Шевченко у точній відповідності з текстом поеми зображує Мотрю Кочубей в палатах гетьмана Мазепи у Білій Церкві.

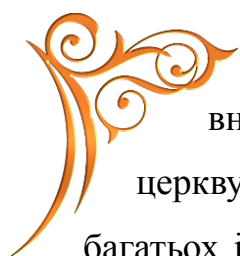
*Ещё Мария сладко дышит,
Дрёмой объята, и слышит
Сквозь лёгкий сон, что кто-то к ней
Вошёл и ног её коснулся.
Она проснулась - но скорей
С улыбкой взор её сомкнулся
От блеска утренних лучей...
Вздрыгнув, она глядит... И что же?
Пред нею мать...*

Гетьман Іван Мазепа, сам родом з Білоцерківщини, володів великою власністю на Київщині, і одна з його резиденцій знаходилась у Білій Церкві. Творчою уявою Пушкіна саме там, в гетьманських палатах, розгортаються сцени «Полтави», пов'язані з Мотрею Кочубей.

Ця робота знаходиться в Національному музеї Т.Г. Шевченка АН України.

Сльозами всього народу України був омийтий останній шлях Т.Г. Шевченка з Петербурга, де 26 лютого 1861 р. обірвалося життя великого Кобзаря, до високих дніпровських круч Канева. Пролягав він повз дороги поету київські землі 6 травня

 (дати подані за старим стилем). Домовина Т. Шевченка була внесена у Христорождественську церкву на Подолі в Києві. Панахиду відслужив П. Лебединцев, автор багатьох історичних праць, що був настоятелем Преображенського собору у 1850 роках у Білій Церкві. Студенти, що заповнили Поштову площу перед церквою, виголошували „вічну пам'ять" народному поетові, пророку волі народної. В похоронах Шевченка на Чернечій горі в Каневі брав участь друг поета М. К Чалий - директор Білоцерківської гімназії, один з перших його біографів, який залишив нам книгу „Жизнь и произведения Тараса Шевченко", видрукувану в Києві в 1860-роках.

*Лесь В.М., викладач української мови
та літератури, спеціаліст*

